

Arbeidsfolk forteller

Anne Haugen Wagn

Ord og uttrykk fra Norges industrihistorie

Da historikeren Edvard Bull (1914 - 1986) samlet intervjuer av arbeidsfolk på 1950-tallet, kalte han boka for «Renhårig slusk». Hva betyr denne tittelen?

«Renhårig» er et rosende adjektiv som betyr en ærlig person som sier ifra når han synes noe er urettferdig. «Slusk» betyr en profesjonell anleggsarbeider fra tida før første verdenskrig. Slusken betegner den rotløse arbeideren som aldri var lenge på ett sted. Fra først av var ordet sikkert et skjellsord, men anleggsarbeiderne tok det opp sjøl, og brukte det som yrkesnavn – med stolthet.

En slusk sier: «Den ordentlige slusken kunne nok lage til litt trubbelt, kunne gi noen blå auer, men om morran var alt glømt, og gutta var like gode busser.»

Ordet «bus» har samme betydning som slusk. Rallar er et tredje ord for anleggsarbeideren. Det er svensk, og er det begrepet de fleste tar i bruk når vi omtaler anleggsarbeiderne på tidlig 1900-tall i Norge.

Hvem var rallaren?

På 1950-tallet reiste Alf Mostue (1911 - 1998) fra Notodden land og strand rundt og intervjuet gamle anleggsfolk. Ut ifra det materialet han samlet, kan vi danne oss et godt bilde av det vi kan kalle spesialisten på fjell og stein, rallaren.

Mange rallarer var sønner av husmannsfolk. Det betyr at de kom fra små og fattige plasser, som lå under større gårder, og der husmannen hadde arbeidsplikt. Rallaren kom sjelden tilbake til hjemmet sitt, og kontakten med familien der var som regel liten. De var på vei ut av et fattig og underkuende miljø, og ville skape seg en annen framtid. Fant rallaren ut at arbeidsforholdene var dårlige, kunne han pakke sammen de få sakene han eide og dra til andre anlegg. Det var til områder av landet der det ble bygd jernbane, kraftverk og industribyer som Rjukan og Notodden. Respekten for sjefene trengte derfor ikke være særlig stor. Det er en fortelling om en rallar som klaget til ingeniøren på lønna, og der ingeniøren svarte med å si at dem fikk arbeide hardere. Rallaren svarte: «Hvis ingeniøren tror at det er någon som arbetar hårdare enn vi, så skal jeg sleike insjenjören i asjhullet til han gråter».

Anleggsarbeidet var hardt. Maskiner fantes neste ikke, og armer og rygg måtte stå for de tunge taka. Det fantes rett nok regler om hvordan arbeidet skulle utføres, men arbeidet gikk som regel raskere når men unngikk regelverket. Om vinteren kunne rallaren ha problemer med dynamitten. Den frøys og måtte fines. Det fantes spesielle «tinere» til dette, men mer fantasifulle metoder ble tatt i bruk, som å stappe dynamitten på kroppen og tine den der. Så var det ladninger som ikke hadde gått av. Sprengninga kom på feil tidspunkt, eller de bora i gamle hull der det lå igjen ledninger. «Østerdals-Erik» skulle renske et gammelt hull og dermed smalt det. Gamlingen før som ei flaggermus gjennom lufta, og han var daud som ei sild med en gang, kunne Olaf Hovind fortelle. Ventilasjonen i tunnelene var også elendig. Det var støv og dynamittrøyk, og mange ble sjuke av det.

Boforhold

Da de bygde jernbane gjennom de store dalstrøkene i landet vårt, for eksempel Bergensbanen, fikk ofte rallaren et husvære hos bøndene. Der kunne de ha det relativt bra. Men når arbeidet foregikk utenfor allfarvei, måtte de ta til takke med brakker. Det var enkle bordhytter kledd med papp. De var trange og kalde. Torkild O. Sem forteller: «På Svelgfoss bodde vi i brakker. Det var et fælt grisehøl, for vi lå seksten mann på et rom, to og to i køyene. Lus og møkk var det nok av.»

Kakerlakker var også et problem, men de gikk på maten og ikke på folk. Disse smådyra ble de kvitt ved hjelp av ei bøtte med vann og klorkalk. Dører og vinduer ble tetta. Etter et par dager sopte de kakerlakkene opp i ei kasse.

I brakka ble måltidene tilberedt og spist. Vått tøy ble tørka i det samme rommet, og her skulle de sove, og om mulig, ha et privatliv. Sammen med 15-20 hardbarka karer, bodde det også gjerne ei kokke der. Var hun heldig, hadde hun et krypinn for seg sjøl, men ofte hadde hun bare et forheng mellom seg og karene.

Fest og moro

Lørdagskvelden ville rallaren slappe av og få seg en fest. Det var nok av folk som hadde sprit å selge til rallarne. Spritselgeren ble kalt for «gauken» og sjølve handelen ble kalt for «gauking.»¹ Det var ulovlig å selge denne ofte hjemmebrente spriten, men det var lite politiet fikk gjort med pågående og oppfinnsomme selgere. Ofte kunne festene ta en dramatisk vending. Blod og sprit fløyt i rikelige mengder, blir det fortalt. Fra Sulitjelma har vi denne rapporten:»...Ofte måtte kokka rømme og lå i gruvegangen om natta når slagsmåla rasa som verst, og det var ikke bare folk det gikk utover, men også inventaret. Komfyrer, vinduer og dører ble slått i sund og kasta utover».

Ulykker kunne ramme hardt. Det fantes ikke forsikringsordninger. Etter ei ulykke ble det derfor ofte organisert en pengeinnsamling på brakka, og da viste rallaren solidaritet og gav fra lønningsposen sin. I visshet om at neste gang kunne det være han som ble krøpling etter ei ulykke på anlegget.

Spørsmål:

1. Rallaren er kjent for å ha vært en stolt og sjølstendig arbeider. Hvordan kan denne væremåten forklares?
2. Hva tror du kan ha vært de vanligste arbeidsredskapene for rallaren? (Vedlagte fotos kan benyttes i tillegg til teksten)
3. Du får i teksten et inntrykk av boforholdene på brakkene, livet ellers og hvordan festinga kunne foregå. Tenk deg at du er en rallar som skriver dagbok på sengekanten en kveld, eventuelt et brev hjem. Hva skriver du?

1 Gauking er et folkelig uttrykk for ulovlig omsetning av rusdrikk. Det kommer av fuglenavnet gjøk (gauk), trolig med tanke på at denne fuglen plasserer eggene sine i hemmelighet.